

LO GLAGOLSKIH NAGLASNIH DUBLETAH

Vsak knjižni jezik si prizadeva, da bi z zavestnim uravnavanjem in normiranjem dosegel čim večjo stabilnost in — kolikor je to pač mogoče — tudi slovnično urejenost. Razmeroma lahko je to doseči v pisanem knjižnem jeziku, precej težje pa je določiti pravila za enoten knjižni izgovor. Medtem ko se govorna norma v dialektu razvija sama po svojih naravnih zakonitostih, zadevamo v knjižnem jeziku ob motilne elemente, ki koreninijo v dokaj pestrem narečnem poreklu uporabnikov knjižnega jezika, v živem stiku pogovornega in knjižnega izgovora, v različni kultur- nozgodovinske pogojenosti, in podobnem.

Vendar je enovitost knjižnega izgovora na nekaterih jezikovnih sektorjih skoraj idealno dosegljiva, v drugih plasteh pa nam ostajajo široki pasovi dveh ali več možnosti. Med zadnje prav gotovo sodi vprašanje mesta naglasa v knjižnem besedišču. V pričujočem zapisu se hočemo dotakniti samo manjšega izreza tega problema, namreč dubletnega naglašanja nekaterih glagolov na *-iti*, *-ati* (nedoločnik, pretekli deležnik na *-la*, *-lo*, *-li*); kajti prav glagole iz te skupine prištevamo k jedru našega glagolskega zaklada, živi pa so prav tako v narečjih kakor v pogovornem in knjižnem jeziku.

Omenjeni zelo bogati skupini naših glagolov, pri katerih se je Slovenski pravopis 1962 odločil za naglašanje na tematičnem vokalu na prvem mestu (*čakáti*) in dopustil stalno naglašanje na osnovi (*čákati*) kot dubletno, obsegata nad sto neizpeljanih glagolov; če pa upoštevamo, da veljajo ista akcentska pravila tudi za njihove izpeljanke s predponami, se število teh akcentskih dublet povzpne na več sto, saj so družine izpeljank pri nekaterih glagolih tolikšne, da presežejo tudi deset članov (*pisati*: *dopisati*, *izpisati*, *napisati*, *odpisati*, *opisati*, *podpisati*, *popisati*, *prepisati*, *predpisati*, *pripisati*, *razpisati*, *spisati*, *vpisati*, *zapisati*).

Od Pleteršnikovega slovarja 1894/5 do današnjih dni doživljajo različno akcent- sko uvrstitev poleg drugih naslednji glagoli: *beliti*, *broditi*, *brusiti*, *ceniti*, *cepiti*, *česniti*, *čuditi*, *čutiti*, *dramiti*, *dražiti*, *drgniti*, *družiti*, *ganiti*, *gaziti*, *gladiti*, *grabiti*, *guliti*, *hraniti*, *hruliti*, *hvaliti*, *ježiti*, *kročiti*, *krušiti*, *kupiti*, *kuriti*, *kvasiti*, *lepiti*, *ljubiti*, *ločiti*, *luščiti*, *meniti*, *mesiti*, *mlatiti*, *motiti*, *mrviti*, *muliti*, *pahniti*, *plašiti*, *plaviti*, *plaziti*, *ploditi*, *polniti*, *prazniti*, *puliti*, *rubiti*, *služiti*, *smraditi*, *snažiti*, *soditi*, *stopiti*, *tlačiti*, *tovoriti*, *tožiti*, *trebiti*, *trobiti*, *trositi*, *truditi se*, *vabiti*, *vlačiti*, *žuliti*; *basati*, *bivati*, *brisati*, *čakati*, *glodati*, *gubati*, *kazati*, *klicati*, *kuzmati*, *letati*, *lizati*, *mahati*, *mazati*, *mešati*, *pisati*, *plačati*, *plesati*, *stopati*, *sukati*, *vezati*, *vprašati*, *zidati*.

Ob tem nastane zanimivo vprašanje, ali so registratorji oziroma predpisovalci glagolskega naglasa v zadnjih sedemdesetih letih zasledovali razvoj tega pojava

v knjižnem jeziku in kako so prisluhnili temu razvoju, ali pa so jih v tako ali drugačno odločitev usmerjale pobude izven razvojne dinamike knjižnega jezika. Očitno je marsikdaj odločalo dejstvo, katero od obeh centralnih narečij — gorenjsko ali dolensko — je imel jezikoslovec ali pravorečnik pred seboj, ko je ugotavljal ali predpisoval akcent. Tako je opaziti bistveno razhajanje v nedoločniškem naglasu med Pleteršnikom in Breznikom (Betonungstypen des slav. Verbuns AslPh XXXII, 1911), ko vodi Breznika poleg gorenjskega narečja tudi slovanski primerjalni vidik. Vprašanje naglasa pa je postajalo čedalje važnejše, ker je slovenski knjižni jezik prebil okvire svoje pisne oblike in se vedno močnejše uveljavljal tudi v govoru. (Prim. A. Bajec: Razvoj knjižne slovenščine po Levcu, Jis VIII, 1962—63, str. 101.) Pri tem naletimo na bistven pojav pogovornega jezika osrednjega tipa, na vokalno redukcijo, ki je marsikje povzročila premik besednega naglasa. Toda knjižni izgovor ne priznava redukcije, zato smo priča pogostemu nihanju med obema plastema, ki najde svoj izraz tudi v nedoločniškem naglašanju omenjenih glagolov.

Obe za naš knjižni jezik odločilni narečji se vidno razlikujeta v nedoločniškem akcentu. Gorenjski govori poznajo dolgi nedoločnik in naglašajo dubletne glagole na tematičnem vokalu *i* oz. *a* (*cépít, lizát*), v dolenskih narečjih pa imamo tako imenovani kratki infinitiv z naglasom na osnovi (*céipat, lizat*); pretekli deležnik na *-la, -lo, -li* naglašata gorenjščina in dolenjščina večinoma na tematičnem vokalu. Brž ko hočemo za knjižni jezik uveljaviti dolgi nedoločnik, nam postane izrazito gorenjska dialektična poteza (*lizát*) popolnoma nesprejemljiva. To nam potrjujejo tudi pripadniki tega narečja, ki se vključujejo v pogovorni in knjižni jezik in ki kmalu opustijo končno naglašanje teh glagolov, saj jih preveč narečno determinira. Na drugi strani pa podpirajo nedoločniški naglas na osnovi dolenski govori in večina štajerskih govorov, kakor tudi sedanjiški naglas.

Deloma je s tem vprašanjem povezana tudi intonacija, ki jo poznajo osrednja narečja in ki so ji naši dialektologi že razmeroma jasno začrtali meje. Knjižni jezik nastopa v obeh variantah, z intonacijo in brez nje, zato postajajo akcentski pojavi, ki so neposredno povezani z intonacijo, čedalje bolj omahljivi, tako da dobiva bistveno važnost le mesto akcenta in pride do premikov v okviru izravnavanja glagolskih oblik enega tipa, ali pa so akcentski premiki posledica trčenja različnih sistemov glagolskega naglašanja, ki vdirajo iz narečij preko pogovornega jezika v knjižni govor (seveda to ne velja samo za glagolski akcent).

Kako so bili dubletni glagoli obravnavani v zadnjih desetletjih, naj prikažejo naslednja dela: Pleteršnikov slovar, Breznikova razprava o naglasnih tipih slovenskega glagola (1911), Breznik-Ramovšev pravopis 1935, SP 1950 in SP 1962.

V Breznikovi študiji beremo na več mestih očitke Pleteršniku, da je premaknil glagolski naglas na osnovi pod vplivom vzhodnih narečij (po Miklošiču) in da je tako zapeljal tudi Leskiena in Dielsa, ki sta v svojih razpravah o slovanskem glagolu prevzela Pleteršnikov naglas. Vendar je bilo za Pleteršnika verjetno odločujoče predvsem dolensko narečje; na str. IX uvoda v slovar piše takole: »Izmed slovarjev zaznamenujeta naglas *Murkov* in *Janežičev*, pa le nepopolnoma in tudi ne po določenih pravilih, in njiju naglaševanje se ne vjema zmirom s kranjskim, zlasti dolenskim naglaševanjem, katero mora biti temelj in podstava naglasnim pravilom, kakor se je pravilni književni jezik razvil iz kranjskih narečij, zlasti iz dolenjščine. Po teh edinih virih (nabiravci narodnega gradiva namreč z večine niso naglasa zaznamenovali) in po ustnih poizvedbah od veččakov, dobro poznavajočih kranjski in posebno dolenski (v vseh treh primerih poudaril F. J.) naglas, se ravna naglaševanje v tem slovarju.« Pleteršnik navaja pri glagolih le infinitivno in sedanjiško obliko (obe z akcentom), zato seveda ni v vseh primerih

jasno, kaj misli o naglasu preteklega deležnika na *-la, -lo, -li*. Po našem mnenju se s premaknitvijo naglasa na osnovo pri glagolih tipa *bróđiti, céniti, hrániti, hváliti* ni pregrešil zoper knjižno naglašanje, pač pa je prav zaradi izrazitega dialektičnega izhodišča akcentsko zablodil pri mnogih drugih glagolih. Le tako si lahko razlagamo njegovo naglašanje tipa *nósiti, lómiti, hóditi, móliti*, ki je v narečju zaradi redukcije čisto razumljivo (dolenjsko *nósət, hódət, lómət, mólət*, štajersko celo *nóst, hódit, lómt, móit*), knjižni govor pa takega naglašanja nikakor ne prenese. Pleteršnik se je bržkone ravnal po načelu, da naglašá na tematičnem vokalu samo glagole, ki imajo tudi v sedanjiku nedoločniški naglas, na pr. *loviti, lovím*.

V Breznikovi študiji pa zasledimo za skoraj vse dubletne glagole nasprotno, infinitivno naglašanje na tematičnem vokalu (*tožiti, lízati*). Vendar je treba poudariti, da najdemo prav tam (str. 431) večje število glagolov s stalnim naglasom na osnovi, ki jih Pravopis 1962 uvršča med končno naglašene (z dubletnim naglasom na osnovi): *čúđiti, gáziti, gláđiti, grábiti, kvásiti, láziti, lúpiti, mřviti, páziti, pláviti, pláđiti, ráňiti, stráđiti*. Za vse te glagole je bil značilen stari akut na osnovi; v štokavščini imajo vsi kratek padajoč naglas na osnovi, na pr. *gáziti, gláđiti, grábiti*, tisti, ki jih najdemo v ruščini, pa stalen naglas na osnovi (*gláđit', grábit', lázit'*).

Če primerjamo Breznik-Ramovšev pravopis 1935 s stanjem, ki ga je pokazal Breznik v svoji študiji 1911, takoj ugotovimo, da je pri marsikaterem glagolu povzel Pleteršnikovo naglašanje na osnovi. Tako so naglašeni samo na osnovi: *bívati, dřgniti, glódati, gúliti, hrúliti, kániti, létati, lízati, lúčati, lúšćiti, máhati, méniti, mésiti, múliti, púliti, tóžiti, vábiti, vézati, vprášati, žúliti*. Nedotaknjeni so ostali tudi glagoli tipa *grábiti*. Pri nekaj glagolih najdemo dvojno možnost naglašanja v preteklem deležniku; drugi spet so ostali v nedoločniku in v preteklih deležnikih na *-la, -lo, -li* naglašeni samo na tematičnem vokalu. Tako je torej ta pravopis še trdno ohranil Breznikove na osnovi naglašene glagole (*grábiti*), obenem pa je vsaj delno razdrobil in različno uvrstil svoje nekdanje končno naglašene glagole.

V Pravopisu 1950 zasledimo pri obravnavanih glagolih precejšen premik v naglaševanju preteklega deležnika na *-la, -lo, -li*. Vtem ko je pretežna večina nedoločnikov naglašanih na osnovi, se je bistveno razširil krog glagolov, ki imajo pretekle deležnike naglašene na tematičnem vokalu. Ta razširitev je zajela tudi že omenjene Breznikove glagole tipa *grábiti*, nekatere dosledno, pri drugih dopušča tudi staro naglašanje. Slovenski pravopis 1962 je vse te glagole sprejel v prvi vrsti kot končno naglašene, ki pa imajo zmeraj tudi možnost stalnega naglasa na osnovi. Na ta način je bil ustvarjen doslej najširši razpon naglaševalnih možnosti za prizadete glagole in izpolnjena zahteva, ki jo je jasno formuliral Jože Toporišič v JiS 1957—58 str. 311 (Glagolski naglasni tipi našega knjižnega jezika), ko razvršča glagola *čakáti* in *pisáti*: »Slovenska slovnica in SP to prestopanje (med stalno na osnovi naglašene glagole — Op. F. J.) nedosledno dopuščata. Vsem tem glagolom je treba dopustiti prestop, ker sicer rušimo sistem in vzbujamo videz neopravičljive samovoljnosti.«

Vendar kljub tako pozitivnemu doprinosu k sistemizaciji glagolskega naglasa z razporeditvijo, kakršno prinaša SP 1962, ne moremo v celoti soglašati; kajti prav nedoločnik je kot poudarjeno geslo s svojim končnim naglasom (*brisáti*) v preveč krjčecem nasprotju z naglašanjem, ki je bilo v knjižnem izgovoru običajno doslej. Če sprejmemo stalni naglas na osnovi kot mlajši in živ, bi ga mogli — ne da bi s tem prizadeli tendenco naglašanja v našem knjižnem jeziku — postaviti na prvo mesto, nedoločnik s končnim naglašanjem bi brez škode popolnoma opustili, pretekle deležnike na *-la, -lo, -li* z naglašanjem na tematičnem vokalu pa bi navajali na drugem mestu. S tem bi prav tako pustili široko možnost izbora tega ali onega naglasa, obenem pa bi vidno poenostavili naglasni sistem za to pomembno plast

naših glagolov. Domneva, da je končno naglašanje teh glagolov zakoreninjeno tudi v naši pesniški tradiciji, najbrž ni zgrešena; vendar je funkcija našega knjižnega jezika veliko širša in obsega tudi čisto praktična življenjska področja. V tej rabi pa je tendenca naglašanja omenjenih glagolov na osnovi več kot očitna.

Zanimivo je primerjati, kakšno pomensko razlikovalno moč ima pretekli deležnik na *-lo* z mlajšim, stalnim naglasom na osnovi, kadar se znajde v povezavi z glagolskim samostalnikom na *-lo*, naglašanim na predzadnjem zlogu, na pr.: *letálo je letálo* : *letálo je létalo*; *lepílo je lepílo* : *lepílo je lépilo*; *dražílo je dražílo* : *dražílo je drážilo*; *brisálo je brisálo* : *brisálo je brísalo*; *trobílo je trobílo* : *trobílo je tró-bilo*; *kazálo je kazálo* : *kazálo je kázalo*. Če imamo pri navedenih zgledih v mislih na prvem mestu predmet ali snov, na drugem pa glagol, je to jasno le tedaj, če je glagol naglašen na osnovi.

V naslednjem pregledu je na nekaj primerih pokazano gibanje naglasa dubletnih glagolov med Pleteršnikovim slovarjem 1894/5 in SP 1962. Seveda je treba pri tem upoštevati, da se Pleteršnik in Breznik 1911 po svojih namenih bistveno razlikujeta od zadnjih treh priročnikov, ki so izrazito normativni. Zato tudi razlik med Brez-nikom 1911 in Breznik-Ramovševim pravopisom 1935 ne moremo jemati kot nedo-slednost, temveč kot zavestno ločevanje med narečnim naglašanjem, po katerem se v prvi vrsti ravna Breznik v svoji študiji, in naglašanjem v knjižnem jeziku.

Pleteršnik 1894/5	Breznik 1911	SP 1935	SP 1950	SP 1962
grábiti grábim	grábiti grábim grábila	grábiti (pog. grábit)	grábiti, -im grabíla, -o	grabíti grábim grabíla, -o in STO
hrániti, im	hrániti hránim hraníla, -ilo	hrániti, -im (pog. hrániti)	hrániti in -íti hránim hraníla, -o	hrániti hránim hraníla, -o in STO
króžiti, im	krožiti króžim krožíla, -ilo	krožiti króžim (pog. króžit)	króžiti króžim krožíla, -o	krožíti króžim krožíla, -o in STO
lúpiti, im	lúpiti lúpim	lupíti, -im (lúpiti in lúpit)	lúpiti, -im lupíla, -o	lupíti lúpim lupíla, -o in STO
mésiti, im	mesíti mésim mesíla, -ilo	mésiti, -im (pog. mésit)	mésiti, -im mesíla, -o	mesíti mésim mesíla, -o in STO
pólniti, im	...	pólniti, pólnim	pólniti in -íti pólnim polníla, -o in pólnilo, -i	polníti pólnim polníla, -o in STO
tróstiti, im	tróstiti trósim trosíla, -ilo	tróstiti, -im	tróstiti, -im trósíla, -o in trosíla, -o	tróstiti trósim trosíla, -o in STO

čákati, am	...	čákati (čákat) čákam	čákati, -am čákala, -o in čákála, -o	čákáti čákam čákála, -o in STO
brísati, bríšem	brísati bríšem brísala	...	brísati, -išem	brísáti bríšem brísála, -o in STO
písati, šem	pisáti pišem pisála, -álo	písati, pišem pisála, -o, -i	pisáti in písati pisála, -o	pisáti in písati pišem pisála, -o
mázati, mážem	mázati mážem mázala	mázati, mážem mázal, -ala, -o	mázati mázala, -o in mázála, -o	mazáti mážem mazála, -o in STO
vézati, véžem	vezáti véžem vezála, -álo	vezáti, véžem	vezáti vezála, -o in vezála, -o	vezáti véžem vezála, -o in STO

(Pleteršnik in Breznik 1911 označujeta intonacijo naglašanih vokalov; zadnji trije priročniki samo mesto naglasa, kvantiteto in kvaliteto vokalov. STO: stalen naglas na osnovi.)

Kajetan Gantar

RIMSKA LIRIKA

Stari Rimljani slovijo predvsem kot sposobni vojaki, juristi in državniki. Ustvarili so eno največjih in najbolj dolgotrajnih držav, kar jih je videla zgodovina. Njihov imperij je trajal skoraj celo tisočletje, segal je od Atlantika do Kavkaza, od Britanije do Arabije, raztezal se je čez ozemlje, na katerem je danes kakih trideset samostojnih držav. Rimljani tega ozemlja niso samo z orožjem osvojili, ampak so ga tudi z zakoni uredili, ga povezali z omrežjem cest in drugih komunikacij ter naselili z odsluženimi veterani. Tako so vse te dežele pritegnili v svoj kulturni krog in nekatere popolnoma romanizirali, drugim pa vtisnili močne sledove svoje vladavine, ki še danes pričajo o nekdanji rimski civilizaciji.

Imperij takšnih časovnih in prostornih dimenzij seveda ni nastal po golem naključju. V rasti, zorenju in notranji ureditvi tega imperija se odraža volja celega rimskega naroda. Vse je bilo pri Rimljanih podrejeno tej zgodovinski nalogi, ki jo je njihov pesnik Vergil v verzih takole označil:

Drugi morda bodo bronu mehkeje vdahnili življenje,
marmornim skladom izvabljali žive poteze obraza,
lepše besede pri pravdah vodili, z natančnim merilom
risali pota nebesnih teles in določali vzhod jim:
tebi, Rimljan, je dano poslanstvo, da narodom vladaš,
tvoja umetnost je — pomni! —, da red in mir zagotavljaš,
ljudstva ošabna krotiš in braniš plemena podložna!